

70113

(11)

10. - 2003

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 10

// Там само. – № 2. – С. 36–51.

²² *Оппоков Є.* Півтретя року праці Науково-Дослідчого Інституту Водного Господарства України // Там само. – № 2. – С. 59–65.

²³ Кабінет для виучування Поділля. (Праця Кабінету в галузі дослідження продукційних сил від 1924 до поч. 1929 р.) // Там само. – № 3. – С. 53–56.

²⁴ Дарницька лісова дослідна станція // Там само. – № 4. – С. 62–68.

²⁵ *Воскресенський М. М.* Київське товариство природознавців за 60 років (1869–1929) // Там само. – С. 69–70.

²⁶ КЕПС (Комісія АН СРСР для виучування природних продукційних сил Союзу) // Там само. – № 2. – С. 52–58.

²⁷ *Белінг Д.* Про роботу деяких іхтіологічних та рибогосподарчих установ України // Там само. – № 1. – С. 40–42.

²⁸ Виучування радіоактивності на Україні // Там само. – С. 42–43.

²⁹ *Александрович Ю. С.* Український кустарно-гончарний промисел та експорт його виробів // Там само. – № 4. – С. 27–36.

³⁰ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 13035, арк. 1–4.

³¹ Там само, спр. 13662–13684, арк. 17.

³² Там само, спр. 13751–13762, арк. 2, 16.

³³ Продукційні сили України. Бюл. № 3. – С. 48–50, 58–61; № 4. – С. 18–26.

³⁴ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 13568–13644, арк. 96–96 зв.

³⁵ Продукційні сили України. Бюл. № 3. – С. 61.

³⁶ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 13072–13273, арк. 1–7.

³⁷ Продукційні сили України. Бюл. № 3. – С. 10.

³⁸ Там само. – С. 11.

³⁹ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 13072–13273, арк. 127 зв., 188.

⁴⁰ Продукційні сили України. Бюл. № 2. – С. 78–81; № 3. – С. 67–69; № 4. – С. 79–80.

⁴¹ Там само. – № 2. – С. 85; № 3. – С. 73–74; № 4. – С. 83–84.

⁴² ІР НБУВ, ф. Х, спр. 13072–13273, арк. 140 зв., 189.

Діна ФОМЕНКО

Кілька ілюстрацій до історії Університету Св. Володимира в Кисві

Своїм життям Київський університет завдячує неймовірним зусиллям, дивовижному ентузіазму й величезній праці барона Георга (Єгора) фон Бридке¹, який у грудні 1832 р. був призначений попечителем Київського окремого навчального округу.

© Д. Д. Фоменко, 2003

Ніхто не вірив, що можна відкрити Університет за півроку після прийняття в грудні 1833 року його статуту. Але бажання якомога швидше створити навчальний заклад було таким сильним, що цей статут став реальністю менше ніж за два місяці після указу про створення в Києві на базі Волинського ліцею Університету Св. Володимира (носив цю назву до 1919 р.).

Треба було перевезти взимку з Кременця до Києва обладнання і колекції всіх наукових кафедр, у тому числі кілька тисяч рослин ботанічного саду, доволі велику бібліотеку ліцею, документацію, архіви тощо, – і це при тогочасних шляхах сполучення. Залізниць не було.

До того ж не вистачало людей для перевезення громіздкого господарства ліцею, бракувало і приміщень у Києві, придатних для розташування навчальної установи, а у викладацькому складі не було жодного професора, крім педагогів середнього рівня.

Але Георг фон Брадке робив усе, щоб університет у Києві був, підкреслюючи, що відкриє його «в случае крайности на улице»². Подолавши всі перешкоди, таки відкрив 15 липня (28 липня за н. с.) 1834 р. Це стало великою подією для всього Південно-Західного краю. Урочистості були надзвичайно людні.

Митрополит Євгеній відправив літургію і молебень у Лаврі й освятив головне приміщення, одне з семи придбаних Університетом на Печерську, 28 серпня розпочалися заняття.

У відділі образотворчих видань НБУВ зберігається прижиттєвий (1837 р.) літографічний портрет Георга фон Брадке роботи художника Івана Беггрова (Johann Beggroff), талановитого учня італійського майстра Сальваторе Карделлі. Портрету передував рисунок кращого учня знаменитого Йозефа Пічмана – поляка Бонаветури Клембовського, Відомостей про нього обмаль³. Відомо тільки, що він закінчив Віленський університет, потім навчався в Парижі. Повернувшись в Україну, працював у Кременці, а згодом став першим викладачем малювання Університету Св. Володимира⁴.

На підґрунті цінної мистецької колекції Волинського ліцею Клембовський заснував в Університеті живописний кабінет (згодом набув статусу музею).

Він високо підніс звання викладача, професора, змусивши передусім самих педагогів поважати свої звання⁵.

Перший статут Університету, створений в основному завдяки зусиллям фон Брадке, діяв вісім років. Згідно з ним викладацький склад мав усіляко сприяти залученню до Університету й інших навчальних закладів Києва здібної молоді. Це, в свою чергу, створювало умови для відкриття нових шкіл, училищ, пансіонів, загалом сприяло розвитку освіти. Через сім років кількість учнів сягнула 12 тис. осіб (порівняємо: у 1832 р. – 2 тис.).

Дбаючи про піднесення рівня освіти в Університеті, він запросив для викладання таких професорів, котрі стали його гордістю, як М. О. Максимович з Московського університету, В. Ф. Цих з Харківського, О. М. Новицький і П. С. Авсенев з Київської духовної академії та ін.

«Юридический факультет образовался из тех юристов, которые были мне уступлены Сперанским, или, лучше сказать, которые я взял у него силою»⁶, – зізнається Брадке в автобіографічних записках. Ідеться про К. О. Неволіна, С. О. Богородського, С. К. Орнатського.

Першим ректором Університету Св. Володимира став Михайло Олександрович Максимович⁷, нащадок козацько-старшинського роду з Полтавщини, 30-річний професор біології, автор наукових праць. Ті ж його праці з історії і філології, які були створені в Києві, свого часу вважалися видатним явищем у науці. Він був одним з ініціаторів археологічних розкопок у Києві. Але славу Максимовичу принесло не це, а викладання – живе й образне.

Видатний київський видавець і фотограф Стефан Васильович Кульженко⁸, який усе життя присвятив справі фотографії і підніс її на високий рівень, зробив портрет М. О. Максимовича в 60-річному віці (1865 р.), коли той жив на хуторі Михайлова гора біля Прохорівки на Черкащині, й куди до нього приїздив Т. Г. Шевченко, щоб намалювати його портрет і портрет його дружини Марії Василівни. Ці портрети, зроблені італійським олівцем і крейдою (1859 р.), зберігаються в музеї Т. Г. Шевченка в Києві⁹. Відомо, що Максимовича й Шевченка ріднила любов до українських народ-

них пісень. Вони збирали їх, записували, видавали (Максимович видав три збірники), а листування між ними пройняте взаємоповагою і теплим почуттям.

1836 року після М. О. Максимовича ректором став Володимир Францевич Цих¹⁰. У цій людині поєднувались всебічні знання, чудова професійна підготовка, ясний розум і вражаюча всіх пам'ять, з такими рисами як чесність, порядність, велика працездатність і скромність. Його лекції з загальної історії користувалися великою популярністю в усіх студентів.

На кафедрі історії Циха наслідував (1849 р.) його учень, професор Віталій Якович Шульгін, лекції якого часто супроводжувались оваціями зачарованих слухачів. В. Я. Шульгін був протягом 14-ти років беззмінним редактором газети «Киевлянин».

У секторі естампів НБУВ зберігаються два портрети Шульгіна: літографічний і фотопортрет. На зворотньому боці – автограф. В. Я. Шульгін пише (1862 р.): «Живите в добре и правде и будьте, если не всегда счастливы, то всегда довольны сами собой и спокойны совестью». Портретна гравюра зроблена в ті ж таки 1860-ті роки. Однією з нащадків В. Я. Шульгіна є зав. відділу нотних видань НБУВ, канд. пед. наук, професор Валерія Дмитрівна Шульгіна, член Національної Комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей.

Наступним після В. Ф. Циха ректором став обраний на шість років (1838–1843) Костянтин Олексійович Неволін, відомий юрист, учень автора «Свода законов Российской империи» Михайла Михайловича Сперанського, – людини, котра здійснила переворот у російському правознавстві. Студенти кількох поколінь вдячні К. О. Неволіну за точність і ясність його юридичних понять, уміння робити правильні висновки в складних ситуаціях, а головне – за повагу до високого звання судді.

Прижиттєвий (1835 р.) портрет М. М. Сперанського роботи видатного англійського аквареліста, рисувальника й визначного гравера пунктиром на сталі Томаса Райта прикрашає гравюрну колекцію НБУВ.

Доля Неволіну випала тяжка, але він тримався з гідністю.

Університет 1839 року в зв'язку з польськими подіями закрили, могло статися – назавжди. Треба було відстоювати право на подальше його існування, поновлювати склад викладачів замість звільнених, вникати в справи будівельного комітету, бо вже почалося спорудження корпусу Університету на Володимирській вулиці за проектом Вікентія Беретті.

Величезною заслугою Миколи Дмитровича Іванішева (походив з чернігівських дворян), ректора початку 1860-х років, є створення при установі центрального архіву актових книг польських судів (до 1799 р. включно). У такий спосіб врятовано від неминучої загибелі багато дорогоцінних історичних матеріалів, що стосуються України.

Внесок киянина Миколи Християновича Бунге, професора і ректора Університету Св. Володимира, вражає своєю вагомістю. Він вийшов з дворянської родини, що славилася протягом кількох поколінь (з середини XVIII ст.) лікарями. У 27 років М. Х. Бунге став професором, а у 29 – доктором політичних наук. Один раз призначений ректором на чотири роки, а двічі ним обраний на вісім (1871–1875, 1878–1880), він підніс славу Університету, бо мав чудовий хист розпізнавати серед студентства обдарованих.

«Ни одним предметом молодежь не интересовалась в такой степени, как предметом Н. Х. Бунге, ни один профессор не имел столько учеников и последователей, как он. Он, можно сказать, сделал целую школу киевских экономистов»¹¹. Професори А. Ф. Антонович, Г. М. Цеховецький, Г. Д. Сидоренко, Д. І. Пихно – його учні. І ще один невеликий штрих до біографії цієї людини. Його книжкова колекція зберігається в НБУВ (4500 книг російською і західноєвропейськими мовами з питань економіки, статистики, фінансів, права та історії).

Прижиттєві портрети К. О. Неволіна, Н. Д. Іванішева і М. Х. Бунге, що зберігаються у відділі образотворчих мистецтв НБУВ, зробив у середині 70-х років XIX ст. володар багатьох нагород київський фотограф Володимир Висоцький. Він і С. Кульженко працювали в жанрі психологічного портрета. Фотографії виконані в стриманих коричневій або сіруватій гамах, композиції не перевантажені – зображені сидять в анфас або три чверті. Обличчя передані світлими напівтонами, а тон одягу значно темніший, з

Прижиттєвий портрет Георга фон Брдке. 1837.
(Johann Beggroff)

Михайло Олександрович Максимович,
1985. Фото С. В. Кульженка

Микола Християнович Бунге.
70-ті роки XIX ст. Фото В. Висоцького

Володимир Степанович Іконников. 1873.
Фото С. В. Кульженка

чітко проробленою графікою. Відсутність будь-яких аксесуарів зосереджує увагу на обличчях.

Першим професором і деканом створеного 1841 року медичного факультету Університету Св. Володимира¹² став 30-річний вихованець Казанського і доктор Дерптського (тепер Тартуського) університету Володимир Опанасович Караваєв. Він узяв на себе, крім налагодження викладання на факультеті, всі труднощі початкового його облаштування. Відтоді Караваєв майже півстоліття свого життя віддав Києву й Університету. Його зусиллями саме тут (1844 р.) було створено першу в Росії клініку очних хвороб. Він став основоположником вітчизняної офтальмології, відчутні успіхи якої в світі зараз роблять честь Україні; одним з перших запроваджував у хірургічну практику засоби знеболювання, написав перший підручник з оперативної хірургії, атлас хірургічної анатомії. До цього треба додати, що професор Караваєв залишив добру пам'ять про себе в Києві і як лікар-практик.

Коли 1841 року В. О. Караваєв створював медичний факультет Університету, тут, у Києві, в старовинній дворянській родині народився видатний історик, джерелознавець, архівіст і майбутній академік Петербурзької АН і ВУАН Володимир Степанович Іконников. Він закінчив повний курс навчання у Кадетському корпусі в Києві (1852 р.), Університет Св. Володимира. У 28 років захистив дисертацію, в 30 – став професором університету. Потім були стажування в Німеччині, Франції, Італії, Швейцарії і багаторічна плідна викладацька й результативна та вагома наукова праця. Дослідження його життєвого шляху й докладний аналіз величезної наукової спадщини здійснила д-р іст. наук, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка Ірина Войцеховська.

У відділі образотворчих видань НБУВ є чудовий прижиттєвий (1873 р.) фотопортрет проф. Іконникова роботи С. В. Кульженка. В той час вчений після повернення з-за кордону до Києва був обраний головним редактором «Університетских известий» і став одним з фундаторів історичного товариства Нестора Літописця.

Щодо С. В. Кульженка, то, крім портретів, він залишив нам кілька фотоальбомів Києва 80-х років XIX ст. Це – чудовий документальний матеріал з історії міста, його життя, благоустрою, озеленення. У НБУВ майже все життя працювала онука В. С. Іконникова Злата Всеволодівна Білоус, людина глибоко інтелігентна, толерантна, справжній фахівець своєї справи, яка відмінно володіючи багатьма іноземними мовами, принесла велику користь суспільству.

Так, ці люди, про яких ішлося вище, заклали, образно кажучи, свої вагомні цеглини у фундамент Університету. Серед тих, хто викладав у ньому, хто закінчив його, було багато видатних учених.

Примітки

¹ По батьківській лінії барон Георг фон Брадке шведського походження – його предки на початку XVIII ст. перейшли на службу в Росію, по матері – естонець. Останні вісім років життя (1869–1877) він був попечителем Дерптського (тепер Тартуського) університету.

² Автобіографические записки Егора фон Брадке // Русский архив. – 1875. – Кн. 1. – С. 275.

³ Українське мистецтво в міжнародних зв'язках. Дожовтневий період. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 138–139.

⁴ Саме на цю, вакантну в 1846 р. посаду, витримавши конкурс, мав заступити Т. Г. Шевченко, якби не був заарештований за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві.

⁵ Шульгин В. Я. История Университета Св. Владимира. – СПб., 1860. – С. 67.

⁶ Автобіографические записки Егора фон Брадке // Там само. – С. 277.

⁷ Автобіографія М. А. Максимовича // Киев. Старина. – 1904. – № 9. – С. 322.

⁸ Кульженко С. В. Полвека у печатного станка. – К., [1904]. – 60 с.

⁹ Державний музей Т. Г. Шевченка. Альбом. – К.: Мистецтво, 1989. – 1 л. 75–76.

¹⁰ Іконников В. С. Библиографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира. 1834–1884. – К., 1884. – С. 724–728.

¹¹ Там само. – С. 76–77.

¹² На його базі 1920 року було створено Інститут охорони здоров'я, перейменованій спочатку на Київську медичну академію, а 1921 – на Медичний інститут ім. акад. О. О. Богомольця.